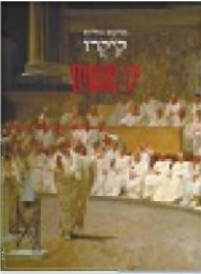

25.32x29.3	1/2	10 עמוד	ספרים - הארץ	04/05/2018	63392199-2
בנימין זאב הרצל - בהקשר לצינון - 80790					

יצחק הרצוג

!! העולם נברא במאמר, כתב לוחם החירות ונשיאה הראשון של צ'כיה הפוסט־קומוניסטית, ואצלב האוול. במקרה שלנו, הצינונות נבראה בספרו של בנימין זאב הרצל, "מדינת היהודים". ואילו רומא העתיקה הגיעה לשיא גדולתה, בדומה לקודמתה, יוון, בין השאר בזכות אמנות הנאום, הרטוריקה. מרקוס טוליוס קיקרו (106-43 לפנה"ס) נחשב לאבי הרטוריקה של רומא, ממשיכם של גדולי הרטוריקנים של יוון. מעטים בני האנוש שנאומיהם ודבריהם נלמדים, מתורגמים ומופצים אלפי שנים לאחר מותם כמו קיקרו. די להזכיר כי ב"שעה אפלה", סרטו של ג'ו רייט, שעוסק במנהיגותו של וינסטון צ'רצ'יל במלחמת העולם השנייה וזכה בשני פרסי אוסקר השנה, נמצאו למדים כי את ההשראה לנאומיו הגדולים קיבל צ'רצ'יל גם מנאומיו של קיקרו. בספר חדש משה ליפשיץ קיבץ ותירגם מלטינית 17 נאומים בולטים מכל תחנות חייו של קיקרו, והתוצאה היא שיעור מרתק באמנות הרטוריקה. לכל המבקש לשפר את כושר הנאום, ההבעה והשכנוע, או סתם ללמוד אותו כאמנות לשמה, "17 נאומים" מומ-

17 נאומים

מרקוס טוליוס קיקרו

תירגם מלטינית והוסיף הערות ומבוא: משה ליפשיץ. הוצאת כרמל, 485 עמודים, 119 שקלים

קיקרו אמר את דברו

ליץ כספר לימוד קלאסי. לכל המבקש להבין מה היתה רומא ועל מה קמה הרפובליקה הרומית ונפלה, הספר מומלץ כחיבור היסטורי לכל הרוצה להבין משהו מתחומי הפוליטיקה, על כל כיעורה ויופייה, הספר מעניק תובנות משכילות. ואפילו מי שמעוניין בהבנת נבכי הנפש של מנהיגים כאשר הם מוזמנים ליהנות ממנו. זהו סיפורו של משפטן, פילוסוף ומנהיג, שניסה בכל כוחו להתריע בשער נגד שבירת כללי הממשל הרפובליקאיים ואשר יגור בא: המשטר הרפובליקאי נפל בחלוף זמן לא רב, בדיוק כפי שהתריע בנאומיו, והוחלף בקיסרות הרומית.

קיקרו הקיף מעגלי פעילות נרחבים שנבעו מיכולתו הרטורית אבל גם ובעיקר ממעמדו המוסרי בתוך החברה הרומית, מעמד שאותו צבר שלב אחר שלב וככל שהשפעתו הרטורית נודעה למרחוק. ביודותו ובנעוריו הושפע מהחינוך היווני ואת תחילת הקריירה שלו כנאום מהזיר עשה בשפה זו. בבגרותו פיתח קריירה מרשימה כעורך דין ברומא, שאיפשרה לו לפרוץ את תקרת הזכוכית של מי שלא נמנו עם בני מעמד האצולה הגבוה ביותר ולהתמנות לקונסול למרות מוצאו ממשפחות מעמד הפרשים. קיקרו רכש את אמונו העם באמצעות נאומיו ובשל עמדתו האיתנה והבלתי מתפשרת בהגנה על הרפובליקה, דהיינו הגנה על המערכת השלטונית הרומית של אותם ימים, שסוד יציבותה היה בהיותה מבוזרת וכי סירוב העקרונות לרכוש כוח יתר על המידה בידיהם של יחידים, אפילו יחידים שנחשבו לגיבורי האומה. שוב ושוב מצא את עצמו כמי שבולם כמעט בגופו את התפרקות הרפובליקה ואת הידרדרותה לדיקטטורה. לבסוף, בהיותו בן 63 ושבע מעללים, נרצח קיקרו בעת שניסה פעם נוספת ואחרונה לעמוד כסלע איתן נגד יריביו.

חוסר הוודאות של הנאום

"חיים ומוות ביד הלשון", נאמר במקורות ישראל וכך גם במקרה של קיקרו, שלשונו היתה כחרב המ'תהפכת, בעזרתה הוא ירק אש וגופרית והיא זו שהעלתה אותו לפסגת האומה — ואחר כך הביאה לנפילתו.

קובץ המכנס נאומים בולטים של קיקרו מחזיר את הקוראים הרחק לימי הרפובליקה הרומית, וגם מאפשר להעמיק בהבנת אמנות הרטוריקה ונבכי הפוליטיקה. התוצאה היא חוויה אינטלקטואלית מרתקת

מימין: פסל קיקרו בחזית ארמון הצדק ברומא; מרטין לותר קינג בנאום "יש לי חלום" בווינגטון, 1963; מנחם בגין נואם בתל חי, 1981 צילומים: Oleg Senkov / Shutterstock, אייפי וחנה הרמן / לע"מ

שרמו קיקרו, הרבה תלוי בנסיבות הזמן והמקום. אגדיל ואומר כי מעטים הם הנאומים הגדולים הזוכים בדמוקרטיה שלנו במשך 70 שנותיה. כדי שלא לפגוע באלה החיים עמנו, אכיר רק שניים מדור המייסדים של המדינה: מנחם בגין, שנאומיו המרתקים כאחד ממנהיגי האופוזיציה בישראל במשך כשלושה עשורים היו מופת רטורי ושאונו ממקורות היסטוריים רבים ומגוונים; ומשה סנה, מנהיג השמאל המיתולוגי, ג'י, שעליו אמר המשורר חיים גורי: "רטוריקן בחסד, איש תרבות שידע שירה עברית בעל פה". ולא אתאפק מלהזכיר עוד רטוריקן מופלא, מרטין לותר קינג, שלפני חודש מלא יובל להירצחו על מזבח מאבק החירות בארצות הברית ונאומו "יש לי חלום" מ-1963 התאפיין באיכות ובעומק המזכירים את אלה של קיקרו. בעידן הרשתות החברתיות, הפוסטים, הציצים ונהרות המידע השוטפים אותנו, קשה לאמוד את עוצמתם של נאומים בעת התרחשותם. אך ברבות הזמן מתברר כי אלה הגדולים באמת נשארים חקוקים לעד. מרכיב חשוב בכוחו של קיקרו היה הידע הנרחב שלו במגוון עצום של תחומים. הוא קבע כי "איך אדם נעשה נואם אלא אם כן קנה לעצמו את דעת הנשואים החשובים והאמנויות". נאומיו הבולטים הכלולים בספר מכניסים את הקורא לעולמות תוכן מגוונים, ובכך

נאומיו כללו מרכיבים אישיים ולעתים היו ישירים ובוטים מאוד, אבל ככלל הם נבנו במתכונת סודרה ובה חמישה מרכיבים: 1. המצאת הדברים — הצגת הטיעון המרכזי, טיעוני המשנה והביסוס העובדי תי שלהם; 2. סדר הנאום — שכלל תמיד מברא (שא צל קיקרו נועד לכבוש מיד את הקהל), סיפור המעשה בצורה עובדתית, סתירת הנאומים שכנגד וכמובן הסיום ("גראנד פינאלה", ממש כמו באופרה); 3. סגנון הדיבור — לפי נסיבות האירוע נהג קיקרו לבחור סגנון התואם אותו (מליצי, ציני, עגמומי וכיוצא באלה); 4. זיכרון — משמע שליטה מלאה בפרטים הקטנים של העובדות; 5. אופן הצגתם של הדברים, דהיינו מהו טון הדברים של הנאום, בכתיבת "לא חשוב מה אתה אומר, חשוב איך אתה אומר זאת". לקיקרו מיוחסת האמירה כי "ככל שמשובח יותר הנאום, כך רגיש הוא יותר להכרת הקושי שבדיבור בצייבור, וכן גדולה אי הוודאות שבו בדבר השפעת נאומו על קהל המאזינים". מניסיוני האישי כנאום מרכיב בסנאט המודרני שלנו, הלוא הוא כנסת יש"ר, יודע אני עד כמה הוא צדק בדבר אי הוודאות האוחזת כנאום המנוסה לקראת נאומו. מעטים הם הנאומים שאפשר לצפות במדויק את תהודתם ואת הסיכוי שחלחלו לעומק ויביאו לשינוי תודעתי. כפי

12.71x26.53	2/2	11	עמוד	טפריים	הארץ	04/05/2018	63392200-5
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790							

אמינות ושוב אמינות.

הנאום השני שבחרתי הוא זה שנחשב לפסגת הקריירה הפוליטית של קיקרו — נאומו נגד לוקיוס קטילינה, איש אצולה אלים וגס רוח שביקש לשלוח יד בנפשה של הרפובליקה. מול אספסוף מוסת, אלים ומרדני התייצב קיקרו, ובנאומו האמיץ חשף קשר נפשי שהוביל קטילינה, חשיפה שזיעזעה את יסודות הרפובליקה. צעדו זה זיכה אותו בתהילת עולם וכתואר "אבי המולדת", סאגה שבהחלט מהווה דוגמה ומופת גם בעידן הנוכחי לאחריות אזרחית ולתעורר זה פוליטית. בנאומו זה ובכאים אחריו ניכרו גם הדעות הנדרשת ממנהיג הנמצא בפני אתגר שכזה ("עד מתן, קטילינה, תנצל לרעה את סבלנותנו?") ואפילו לא האכזריות המתחייבת לעתים, כפי שניכר בדרישתו של קיקרו להוציא להורג את הקושרים, תומך כיו של קטילינה.

הנאום השלישי הוא הנאום בעד מרקוס מרקלוס, שהיה תומכו של המצביא גאיוס פומפיוס, יריבו ושהוא נפשו של יוליוס קיסר (הוא פומפיוס הזכור לנו ככוכב ירושלים בשנת 63 לפנה"ס). שני האחרונים ניהלו מלחמת אזרחים עקובה מדם שכמעט חיסלה את רומא, עד לניצחונם של יוליוס קיסר. מרקלוס ופיקליטו קיקרו נחשבו לתומכיו של פומפיוס ובאו לבקש מחילה מיוליוס קיסר הנאום הזה הוא בעצם נאום פיוס ובקשת סליחה מצדו של קיקרו, שגילה בו יכיר לות פוליטיות ואנושיות מרשימות לנוכח הסיטואציה סבוכה: מצד אחד, עתידו האישי תלוי בהצלחת נאומו, אך מצד שני, הוא עדיין חייב לשמור על כבודו ומעמדו כאחד מגדולי מנהיגי רומא. הצלחת עצמו והצלחת כבודו מונחות זו מול זו על כפות המאזניים ("במהלך כל המלחמה האמנתי תמיד, שיש להקשיב להצעות שלום..."; "אם לא תחזיר לעיר את שלטון החוק... לא יימצא מקום יציב, בית לשכון בר").

בשמחה אקריב את עצמי

לכסוף בחרתי לצייץ את נאומו האחרון של קיקרו, החותם את הספר החדש. זהו נאומו נגד מרקוס אנטינוס, יד ימינו של יוליוס קיסר, מי שהפך את עורו מרודף שלום למסית ההמונים ומי שמלותו הביאו ליימים לרציחתו של קיקרו ולאחר מכן לתום עידן הרפובליקה. זהו גם אותו אנטוניוס שזכה לגדולה כרטררי קן גדול בנאום הלוויה המככב במחזהו של שייקספיר על יוליוס קיסר. והנה, מולו ניצב קיקרו באומץ ובנחישות ומטיח בו תוכחה נביא באומרו: "הגנתי על הרפובליקה בצעירותי, לא אטוש אותה עתה לעת זקנה... בשמחה אקריב את עצמי, אם הדבר יביא לידי מימוש חירותה של הרפובליקה... רק לשני דברים אני מייחל: האחד שבמותי אשאיר מאחורי את העם הררי מי חופשי... והשני, שגורלו של כל אחד ייקבע בהתאם ליחסו כלפי הרפובליקה". אדם קרוב אצל עצמי, ואני מניח שהקוראים יזדהו איתי כשאומר שאני חש אותה הזדהות גם כלפי חלק מהאיומים הניצבים בפני הדמוקרטיה הישראלית כיום.

"17 נאומים", שראה אור בהוצאת כרמל בסיוע המפעל הייחודי לתרגום ספרות מופת מייסודו של משרד התרבות והספורט, ראוי לשבח גם על איכות הגבוהה של העריכה. הספר נפתח במבוא היסטורי מקיף מאת המתרגם המתאר את קורות חייו של קיקרו, את תפיסתו הרטררית ואת מערכת המשפט הרומית. כל עמוד מלווה בדקדקנות רבה בהערות שרליים מפורטות, המתרגמות את המונחים לשפה בת זמננו בצורה קולחת ומועילה. לפני כל נאום ונאום ניתנת הקדמה היסטורית מעניינת המבהירה בפשטות את הקשר של הנאום. המאמץ הניכר שהושקע בספר הופך את הקריאה בו לחוויה אינטלקטואלית מעשירה. ■

מגרים אותו לדעת ולרצות להבין עוה. הקורא נכנס איתו לאולם הסנאט הגועש וההומה (ללא מיקרופון או הגברה), להצגה הטובה בעיר, לזירת גלדיאטורים נטולת חרבות אבל כזאת שהלוחמים בה התברכו בלשון בעלת להב משונן. הדמיון נושא את הקורא למחזותיו של ויליאם שייקספיר ("הגם אתה ברוטוס?") שואל יוליוס קיסר את בן טיפוחיו ורוצחו, לאופרות ולסרטים הגדולים המתארים את התקופה ואפילו למחזות המדרש והאגדה היהודיים, שגם בהם מתוארות יוון ורומא בימי קדם.

באופן אישי, הנאומים הוכירו לי את ארוחות ליל שבת המשפחתיות בצעירותי, כשהודי אבא אבן היה מתחרה בניסו — אבי, חיים הרצוג — בציטוטים של גדולי הנאומים כיוונית ובלטינית. שניהם הוכרחו ללמוד על פה את הציטוטים הגדולות הללו בילדו, תם, בבתי הספר העתיקים של האימפריה הבריטית. כך נחשפתי לראשונה לבעלי שמות מוזרים כהומרוס, תוקידידס, אפלטון, קיקרו וכמובן גם למחזותיו הנדרים של שייקספיר. אבא אבן אף היה מוסיף ומבדר אותנו בחיקוי מרהיב של מנהל בית ספר, שהיה גורע בנכי בכל פעם שהיה מצטט מכתביהם של יוצרים אלה ומרביץ בתלמידיו את גדולת הרטררקה. רק ליימים הכנת את השפעתו העצומה של החינוך הזה ותכניו על שני האישים הללו, שעלו לגדולה בתודעת עם ישראל בין היתר בזכות יכולתם הרטררית. הם הברייקו בנאומיהם הדגולים בהגנה על הציונות ועל מדינת ישראל בשער האומות המאוחדות (וזכור במיוחד נאומו של אבי בעצרת האו"ם בנובמבר 1975 בזכות הציונות ונגד הגוענות, שהוגדר לימים על ידי קברוצת היסטוריונים בריטים כאחד מ-50 הנאומים הגדולים בהיסטוריה).

אחריות אזרחית ותעוזה פוליטית

מעריצו של קיקרו, ומתברר שיש לא מעטים מהם גם בימינו, בוחרים לצטט נאום זה או אחר לפי טעם ומקצועם. כמנהיג פוליטי וכמשפטן בחרתי להיליץ במיוחד על ארבעה נאומים המופיעים בספר. תחילה, נאומו הפומבי הראשון של קיקרו, שאותו נשא בגיל 26 ועמו פרץ לתודעת העם. זהו נאום הסנגוריה בעד סקסטוס רוסקיוס, חקלאי פשוט שהואשם בעלילת דם ברצח אביו העשיר ואדמותיו נשללו על ידי הקושרים לרצח, פרשה שלא היתה מביישת את מיטב סדרות המתח של ימינו. זהו נאום מומליץ למי שמבקש לדעת כיצד להופיע נכונה בבית המשפט וברקעות ממנו היושרה והאמינות של קיקרו. על האמינות המתחייבת של הסנגור כתב עורך הדין דן שינימן, מבכירי הסנגורים בישראל, בספרו המרתק "הסנגור" (הוצאת כנרת, זמורה-ביתן, דביר, 2016) כי "שם המשחק בניהול הגנה נכונה הוא אמינות, אמינות,